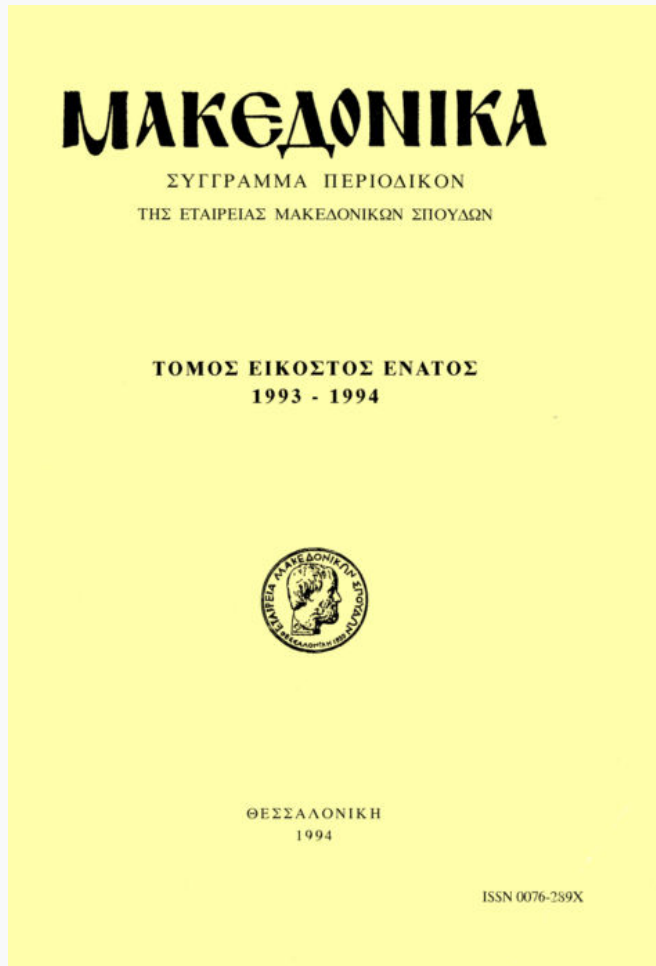

Μακεδονικά

Τόμ. 29, Αρ. 1 (1994)

Το ψηφιδωτό Λευκαδίων Ναούσης με τεχνική μαύρο-άσπρο και τα πολύχρωμα ψηφιδωτά της Βέροιας

Αντώνιος Πέτκος

doi: [10.12681/makedonika.198](https://doi.org/10.12681/makedonika.198)

Copyright © 2014, Αντώνιος Πέτκος

Άδεια χρήσης [Creative Commons Attribution-NonCommercial-ShareAlike 4.0](https://creativecommons.org/licenses/by-nc-sa/4.0/).

Βιβλιογραφική αναφορά:

Πέτκος Α. (1994). Το ψηφιδωτό Λευκαδίων Ναούσης με τεχνική μαύρο-άσπρο και τα πολύχρωμα ψηφιδωτά της Βέροιας. *Μακεδονικά*, 29(1), 262-274. <https://doi.org/10.12681/makedonika.198>

ΤΟ ΨΗΦΙΔΩΤΟ ΛΕΥΚΑΔΙΩΝ ΝΑΟΥΣΗΣ
ΜΕ ΤΕΧΝΙΚΗ ΜΑΥΡΟ-ΑΣΠΡΟ
ΚΑΙ ΤΑ ΠΟΛΥΧΡΩΜΑ ΨΗΦΙΔΩΤΑ ΤΗΣ ΒΕΡΟΙΑΣ

Η μελέτη του επιγραφικού υλικού της Λευκόπετρας, που παρουσιάστηκε από το Φ. Πέτσα¹, οδήγησε στη συναγωγή συμπερασμάτων σχετικών με τα όρια της χώρας της Βεροίας κατά τους ρωμαϊκούς αυτοκρατορικούς χρόνους. Πρόσφατη συμβολή στο θέμα αυτό είναι οι εργασίες των Α. Tataki² και Μ. Χατζοπούλου³. Το γεγονός ότι από τα μέσα του Ιου μ.Χ. αι. η Βεροία διαδέχθηκε τις Αιγές ως θρησκευτική πρωτεύουσα της Μακεδονίας ερμηνεύθηκε ως αποδεικτικό στοιχείο κατάλυσης της αυτονομίας της τελευταίας και προσάρτησής της στην πρώτη⁴. Πλησιέστερη προς Β. της Βεροίας ήταν η Μίεζα, η οποία τοποθετείται στο χώρο ανατολικά από τη Νάουσα και συνδέεται με τους Μακεδονικούς τάφους των Λευκαδίων⁵. Η αναφορά *έν Μιεζέοις τόποις* σε επιγραφή του 3ου μ.Χ. αι.⁶ και η πλήρης εξαφάνισή της ως σύγχρονης πόλης από τις πηγές των αυτοκρατορικών χρόνων πιστοποιούν την απώλεια της αυτονομίας της πόλης και την ενσωμάτωσή της στη χώρα της Βεροίας⁷.

Για τη μεγάλη ανάπτυξη της Βεροίας κατά τους αυτοκρατορικούς χρόνους βέβαιη μαρτυρία αποτελεί ο μεγάλος αριθμός των ψηφιδωτών που αποκαλύφθηκαν στην ίδια την πόλη και στη χώρα της⁸. Μια γενική συνοπτική θεώρηση των έργων αυτών οδηγεί σε δύο βασικές διαπιστώσεις: α) Στα ψηφιδωτά δάπεδα της αυτοκρατορικής περιόδου παρατηρείται σαφής προτίμηση στον αυστηρά γεωμετρικό και ανεικονικό διάκοσμο (γεωμετρικά και σχημα-

---

1. Ph. Petsa, «Μήτηρ θεών Αυτόχθων, Unpublished Manumission Inscriptions from Macedonia», *Αρχαία Μακεδονία III*, Θεσσαλονίκη 1983, σσ. 229-246· Φ. Πέτσα, «Οι χρονολογημένες επιγραφές από το ιερό Μητρός θεών Αυτόχθονος στη Λευκόπετρα», *Πρακτικά του Η' Διεθνούς Συνεδρίου Ελληνικής και Λατινικής Επιγραφικής I*, Αθήνα 1984, σσ. 281-307.

2. Α. Tataki, *Ancient Beroea Prosopography and Society*, Athens 1988, σσ. 41-45.

3. Μ. Χατζοπούλου, «Χώρα και Κώμες της Βεροίας», *Ελληνογαλλικές Έρευνες I, Μνήμη Δ. Λαζαρίδη*, Θεσσαλονίκη 1990, σσ. 58-62.

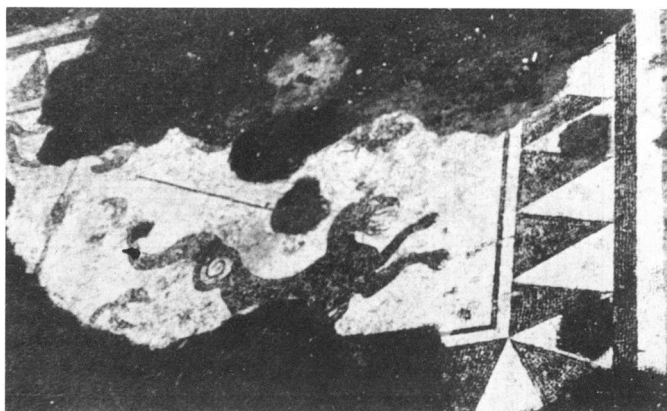
4. Μ. Χατζοπούλου, *ό.π.*

5. Φ. Πέτσα, *Ο Τάφος των Λευκαδίων*, Αθήνα 1966, σσ. 5-14.

6. Ph. Petsa, *ό.π.*, σ. 238· του ίδιου, *Πρακτικά του Η' Διεθνούς Συνεδρίου...*, σ. 304.

7. Α. Tataki, *ό.π.*

8. Α. Πέτκου, «Ψηφιδωτά δάπεδα Βεροίας και των περιοχών ελέγχου και επιρροής της (2ος-6ος μ.Χ. αι.)», *Δυτικομακεδονικά Γράμματα*, τ. Δ', Κοζάνη 1993, σσ. 30-39, 43-48, 52-54, σχέδ. 1-9, 11-13, 23-28, 31, πίν. 1-8, 11-12, 17-20.

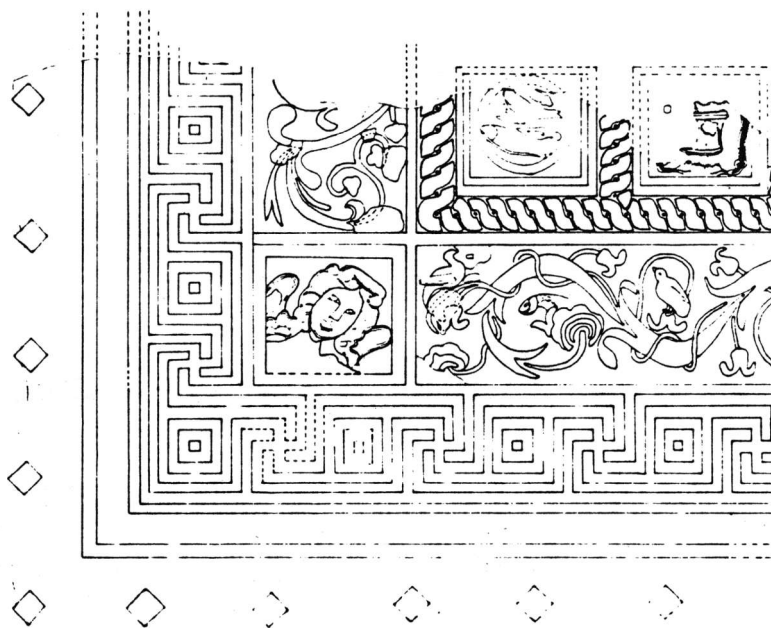
Εικ. 1. Λευκάδια Ναούσης. Το ψηφιδωτό δάπεδο.

τοποημένα φυτικά θέματα), και β) Τα χρώματα που χρησιμοποιούνται είναι το άσπρο και το μαύρο, ενώ τα υπόλοιπα λιγιστά χρώματα, που δεν χαρακτηρίζονται για την ποικιλία των αποχρώσεων τους χρησιμοποιούνται με λιγότερη συχνότητα από ό,τι τα ανωτέρω βασικά.

Ωστόσο, στη Βέροια και τη χώρα της έχει διασωθεί και ένας μικρός αριθμός ψηφιδωτών δαπέδων που ο γεωμετρικός διάκοσμός τους πλουτίζεται και με εικονικά στοιχεία. Τόσο τα εικονογραφικά στοιχεία, όσο και η διάταξη του σχεδίου και τα χρώματα τριών ψηφιδωτών αυτής της ομάδας καθιστούν εφικτή την αναλυτική συγκριτική τους μελέτη. Το πρώτο από τα ψηφιδωτά αυτά (εικ. 1), που χρονολογήθηκε στο 2ο αι., αποκαλύφθηκε στη θέση «Τσιφλίκι» Λευκαδίων Ναούσης το έτος 1959⁹. Στο έργο αυτό μέσα σε πλαίσιο συνεχόμενων τριγώνων εικονίζεται σε λευκό βάθος μεγάλο μαύρο φανταστικό θαλασσινό τέρας, που περιβάλλεται από δελφίνια. Το δεύτερο αποκαλύφθηκε επί των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου στη Βέροια (Ο.Τ. 219), το έτος 1979¹⁰. Πρόκειται για ένα πολύχρωμο ψηφιδωτό (σχ. 1, εικ. 2 και 3), που χρονολογήθηκε στον 3ο αι. Τα πλαίσιά του κοσμούν κατά κορυφήν τετράγωνα, διακεκομμένος μαϊνάνδρος αγκυλωτών σταυρών και ελισσόμενος ανθοφόρος βλαστός, εκφυόμενος από κέρατα αμαλθείας· οι έλικες του βλαστού κο-

9. Ε. Στίκα, «Ανασκαφαί Λευκαδίων Ναούσης», ΠΑΕ 1959, σσ. 88-89, πίν. 82α-β, 83α-β· Φ. Πέτσας, «Χρονικά Αρχαιολογικά», Μακεδονικά 7 (1966-67) 339, πίν. 51β.

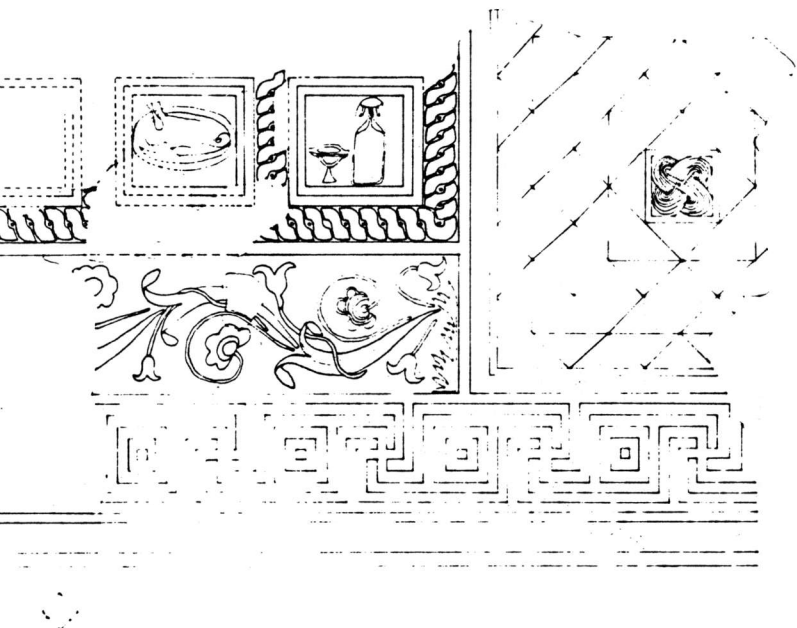
10. Μ. Σιγανίδου, ΑΔ 33 (1978), Β2, Χρονικά, σσ. 263-264, πίν. 124γ-125α-β.

Σχ. 1. Βέροια. Οδός Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου (Ο.Τ. 219). Ιδιοκτησία Ηλιάδη. Γραφική αποτύπωση ψηφιδωτού δαπέδου.

σιμούνται με σκύλο, λαγό και πτηνά. Τετράγωνο, που περιέχει γυναικεία φερωτή μορφή, προσωποποίηση πιθανότατα εποχής του έτους, διακόπτει στη γωνία το τελευταίο πλαίσιο. Το κύριο θέμα του αποτελείται από πέντε συνεχόμενα τετράγωνα, που περιβάλλονται από αλυσοειδή πλοχμό, και περιέχουν κυκλικό δίσκο με ιχθύς, δύο φίδια εκατέρωθεν κανίστρου, ωοειδή δίσκο με πτηνό και αγγείο (Ξένια). Το τρίτο πολύχρωμο, επίσης, ψηφιδωτό (σχ. 2, εικ. 4, 5), που χρονολογήθηκε στον 3ο αι., αποκαλύφθηκε στο νεοσύστατο συνοικισμό Πανοράματος Βεροίας (Ο.Τ. 9), το έτος 1988¹¹. Στο έργο αυτό πλαίσιο διακεκομμένου μαιάνδρου αγκυλωτών σταυρών περιβάλλει τετράγωνο, στο εσωτερικό του οποίου εγγράφεται κύκλος, που κοσμεύεται με παράσταση «κουκουνάρας», αποτελούμενης από φολίδες. Στο κέντρο της «κουκουνάρας»

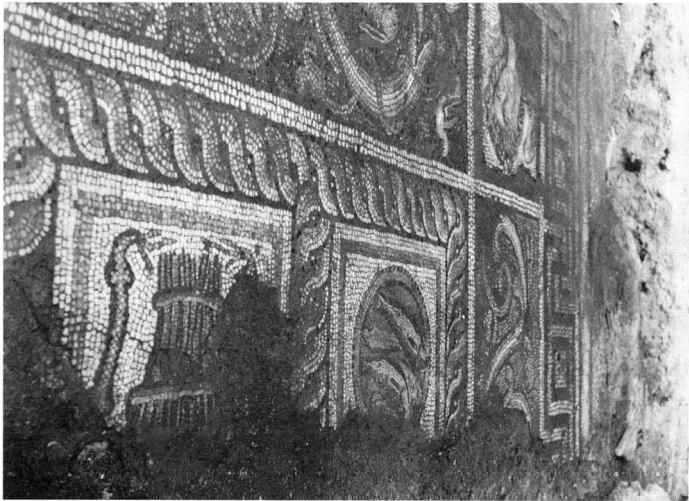
11. Α. Πέτκος, ΑΔ 43 (1988) Χρονικά, σ. 415, πίν. 247α.

υπάρχει μικρότερος ομόκεντρος κύκλος, που περιβάλλει πτηνό, για την κατασκευή του οποίου χρησιμοποιήθηκαν και ψηφίδες από ναλόμαζα.

Ειδικότερα η θαλάσσια παράσταση του πρώτου ψηφιδωτού των Λευκαδίων Ναούσης είναι σπάνια περίπτωση της τεχνικής σε άσπρο-μαύρο στο σημερινό Ελλαδικό χώρο¹². Ωστόσο, η τεχνική αυτή είναι γνωστή στις δυτικές επαρχίες της αυτοκρατορίας και κυρίως στην Ιταλία, όπου η γραμμική τεχνική μαύρο-άσπρο γνώρισε εξαιρετική άνθηση κατά το 2ο αι. Οι ανασκαφές στην Ostia αποκάλυψαν τις πιο αξιοσημείωτες επιτυχίες. Τον 1ο αι. τα ψηφιδωτά της Πομπηίας προσπαθούσαν να επιτύχουν με τη νέα τεχνική μαύρο-άσπρο αποτελέσματα ανάλογα με αυτά των ελληνιστικών ψηφιδωτών. Τα εργαστήρια στην Ostia κατόρθωσαν να δημιουργήσουν μια καινούργια διαλε-

12. *B.C.H.* 98 (1974) 623, fig. 110.

Εικ. 2. Βέροια. Οδός Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου (Ο.Τ. 219). Ιδιοκτησία Ηλιάδη. Το ψηφιδωτό δάπεδο.

κτική αφηγηματική, της οποίας χαρακτηριστική έκφραση αποτελούν οι θαλάσσιες συνθέσεις στις θέρμες Ciciagi (120 μ.Χ.) και Ποσειδώνα (139 μ.Χ.)¹³.

Η Ρώμη, επίσης, αναδείχθηκε σε ένα αξιόλογο κέντρο επεξεργασίας αυτών των ψηφιδωτών¹⁴, όμως στο σημερινό επίπεδο γνώσης ο καλύτερος ψηφιδωτής είναι ο γνωστός στις θέρμες του Ποσειδώνα. Όλος ο δημιουργικός ελληνιστικός θαλάσσιος φανταστικός θίασος βρίσκει σ' αυτό το έργο την πιο ολοκληρωμένη παράδοση με τη νέα τεχνική άσπρο-μαύρο, με γραμμική κομψότητα και ένα σαφή εσωτερικό διαχωρισμό, που μετατρέπεται σε ακριβείς και καθαρές σχεδιαστικές αξίες τα γνήσια ζωγραφικά αποτελέσματα. Οι μαύρες μορφές ξεπροβάλλουν με καθαρότητα στο μοναδικό άσπρο φόντο, και η επιμέλεια του σχεδίου δίνει σε κάθε εικόνα μια δική της αξία, ένα ατομικό σύνολο, που μπορεί να αξιοποιηθεί μόνο του γι' αυτό. Από το ίδιο εργαστήριο

13. G. Becatti, *Scavi di Ostia, Mosaici e Pavimenti Marmorei*, Vol. IV, Rome 1961, σσ. 17-18, n. 18, tav. XCI, σσ. 39-41, n. 62, tav. XC, σσ. 48-50, n. 70, tav. CXXIV-CXXIX, CXXXI-CXXXIII· J. Clarke, *Roman Black-and-White Figural Mosaics*, New York 1979, σ. 21 κ.ε., fig. 27-34.

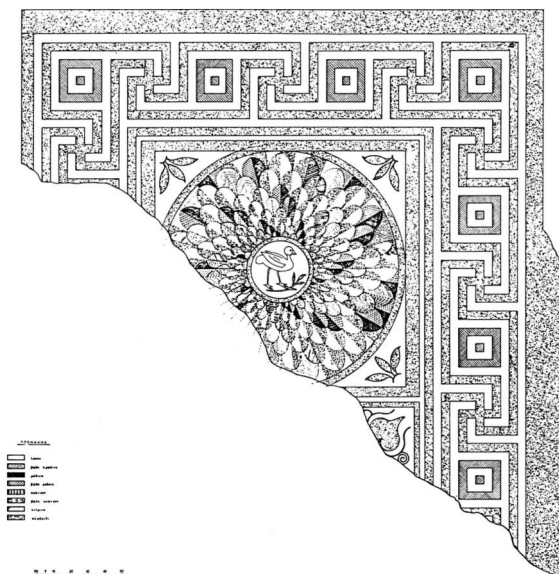
14. Laura Fabbrini, «Terme di Caracalla: il pavimento musivo nei due ambulacri superiori delle c.d. palestre», *III Colloquio Internazionale Sul Mosaico Antico, Ravenna 6-10 Settembre 1980*, Ravenna 1983, σσ. 51-60.

Εικ. 3. Βερόια. Οδός Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου (Ο.Τ. 219). Λεπτομέρεια της εικ. 2.

συνεχίσθηκε το θαλάσσιο ψηφιδωτό με νεράιδες και τρίτωνες στις θέρμες *Buticosus*¹⁵, όπως δείχνουν οι συγκρίσεις. Παρόμοια ψηφιδωτά από τα δάπεδα μιας σειράς πλουσίων επαύλεων στην ευρύτερη περιοχή εισχωρούν σ' αυτόν τον ορίζοντα. Από αυτά ξεχωρίζει εκείνο που έχει δημοσιευθεί από το *Facceppa*. Πρόκειται για ένα θαλάσσιο ψηφιδωτό, που χρονολογείται στο 2ο αι. και ανήκει στην ομάδα Φοίξος και Έλλη με νεράιδες και τρίτωνες και έρωτες επάνω σε δελφίνια. Απομακρυνόμενοι από την περιφέρεια της Ρώμης οι θαλάσσιες παραστάσεις με τεχνική μαύρο-άσπρο αλλοιώνονται, γίνονται σχηματικές, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται στο ψηφιδωτό του Μουσείου της Α-

15. G. Becatti, *Scavi di Ostia...*, σ. 29, n. 52, tav. CXXXIII· J. Klarke, *ό.π.*

Σχ. 2. Βέροια. Συνοικισμός Πανοράματος (Ο.Τ. 9). Ιδιοκτησίες Μαραντίδη-Κατοικάρη. Γραφική αποτύπωση ψηφιδωτού δαπέδου.

γκόνα, όπου ο Ποσειδάνας οδηγεί μια ανοικτή διθέσια άμαξα με μικρούς ιππόκαμπους, με ασαφές σχέδιο και θαλάσσια τέρατα τοποθετημένα σε ομόκεντρες, μονότονες σειρές¹⁶.

Η ζωγραφική δαπέδου με γραμμική τεχνική άσπρο-μαύρο γνωρίζει ιδιαίτερη άνθηση στο 2ο αι. Βασισμένη σε ένα εκλεπτυσμένο παιχνίδι των περιμετρικών διάχυτων γραμμών και των προσεγγμένων εσωτερικών τμημάτων με συνθετική αρτιότητα, παρουσιάζει μια νέα δημιουργική έκφραση στην ιστορία του ψηφιδωτού. Με την απουσία των αρχών αυτών, στα ομόλογα έργα του 3ου αι. οι παραστάσεις σχηματοποιούνται και σκληραίνουν. Τα περιγράμματα των μορφών χάνουν τη ρευστότητά τους και τα εσωτερικά τμήματα γί-

16. G. Becatti, «Alcune caratteristiche del Mosaico Bianco-Nero in Italia, La Mosaique Greco-Romaine», *Colloques Internationaux du Centre Nasional de la Recherche Scientifique, Paris 29 Aout - 3 Septembre 1963*, Paris 1965, σ. 23.

νονται σκληρά, σπάνια διακεκριμένα. Η αντίθεση άσπρο-μαύρο γίνεται σαφής και η σύνθεση πιο τετριμμένη. Το θαλάσσιο ψηφιδωτό στις θέρμες του Φάρου¹⁷, που χρονολογείται στα μέσα του 3ου αι., αποτελεί ένα χαρακτηριστικό παράδειγμα αυτής της εξέλιξης. Μηδενίζονται οι πλαστικές αξίες και οι μορφές δεν προβάλλονται με σαφήνεια. Αντίθετα τοποθετούνται σε μια συνολική σύνθεση, όπου ο άσπρος κάμπος αντικαθίσταται με πλήθος γραμμών από μαύρες τελείες, που συμβολίζουν το θαλάσσιο φόντο. Η γενική και τεχνική πτώση του ψηφιδωτού με τεχνική άσπρο-μαύρο κατά τον 3ο αι. χαρακτηρίζεται από την αποφασιστική απόσπαση των τόνων άσπρο-μαύρο, τις αυξημένες διαστάσεις των ψηφίδων και τα πλατιά μαύρα πλαίσια που περιτριγυρίζουν τα πεδία, σε αντίθεση με τις γραμμές και τα γεωμετρικά πλαίσια του 2ου αι. Στον 4ο αι., οι θαλάσσιες παραστάσεις επιστρέφουν στη γνήσια παραδοσιακή, ελληνιστική πολυχρωμία διαμέσου της νέας αρχαίας οπτικής που συνθέτει με καθαρό χρωματικό μοίρασμα¹⁸.

Οι συνθέσεις των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου και του συνοικισμού Πανοράματος Βεροίας χαρακτηρίζονται από σχεδιαστική ακρίβεια και μεγάλη ποικιλία χρωμάτων και αποχρώσεων. Η πολυχρωμία και η υποδήλωση της τρίτης διάστασης, που παρατηρείται και στα δύο ψηφιδωτά εντάσσονται, στις γενικότερες τάσεις, που χαρακτηρίζουν το ελληνικό ψηφιδωτό της αυτοκρατορικής περιόδου. Ωστόσο, τόσο το εικονογραφικό υλικό, όσο και η διάταξη του σχεδίου τους παρουσιάζουν περισσότερες ομοιότητες με σύγχρονα τους έργα, που εντοπίζονται σε άλλα κέντρα της αυτοκρατορίας.

Το κεντρικό θέμα του ψηφιδωτού των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου με τα συνεχόμενα τετράγωνα, που περιβάλλονται από αλυσοειδή πλοχμό, είναι χαρακτηριστικό ομάδας ψηφιδωτών της Δύσης της εποχής των Σευήρων (193-235 μ.Χ.)¹⁹. Η όλη σύνθεση συγκρίνεται με ανάλογο παράδειγμα από την Αντιόχεια, με το οποίο έχει στενές ομοιότητες τόσο ως προς τη διάταξη του σχεδίου, όσο και ως προς την εικονογραφία²⁰. Επίσης το κεντρικό θέμα του ψηφιδωτού από το συνοικισμό Πανοράματος παρουσιάζει στενές εικονογραφικές, χρωματικές και σχεδιαστικές ομοιότητες με ψηφιδωτό του τέλους του 2ου αι. που εκτίθεται στο μουσείο Αλεξανδρείας και προέρχεται από το ιερό της Κανώπου²¹. Στο ψηφιδωτό Αλεξανδρείας, με τον ίδιο τρόπο, μέσα σε τετράγωνο εγγράφεται κύκλος που κοσμείται με παράσταση «κου-

17. G. Becatti, «Alcune caratteristiche...», ό.π., σ. 25, fig. 19.

18. G. Becatti, «Alcune caratteristiche...», ό.π., σ. 26.

19. Kl. Parlasca, *Die roemischen Mosaiken in Deutschland*, Berlin 1959, σσ. 118, 122.

20. D. Levi, *Antioch Mosaics Pavements*, Princeton 1947, πίν. XLIXd, CXLIIIa.

21. Kl. Parlasca, «Hellenistische und Roemische Mosaiken aus Aegypten, La Mosaïque Greco-Romaine II», *II Colloque International pour l'étude de la mosaïque antique, Vienne 30 Aout - 4 Sept. 1971*, Paris 1975, σ. 366, pl. CLXXV.

Εικ. 4-5. Βέροια. Συννοικισμός Πανοράματος (Ο.Τ. 9). Ιδιοκτησίες Μαραντίδη-Κατσιάκη. Το ψηφιδωτό δάπεδο.

κουνάρας» αποτελούμενης από φολίδες, ενώ μικρότερος ομόκεντρος κύκλος στο κέντρο της «κουκουνάρας» περιβάλλει τετράφυλλο από καρδιόσχημα φύλλα. Τα ίδια γενικά χαρακτηριστικά (διάταξη σχεδίου, χρώματα και εικονογραφία) παρατηρούνται σε ένα ακόμη ψηφιδωτό του 3ου αι., που βρίσκεται σήμερα στη Βασιλεία και προέρχεται από τη Μέμφιδα²². Η μόνη διαφορά είναι ότι στο τελευταίο ψηφιδωτό ο κύκλος στο κέντρο της «κουκουνάρας» κοσμείται με παράσταση γεωργού που κρατά ένα κοντάρι, από το οποίο κρέμονται δύο αμφορείς.

Τα ψηφιδωτά που εξετάζονται παρουσιάζουν περισσότερες ομοιότητες με τα ψηφιδωτά της υπόλοιπης αυτοκρατορίας και λιγότερες με τα ψηφιδωτά της προαυτοκρατορικής Ελλάδας. Η εντύπωση αυτή, ωστόσο, είναι απατηλή και προέρχεται από μια σύγχυση, που οφείλεται τόσο στη σύνθεση, όσο και τη διακόσμηση.

Το σύστημα σύνθεσης των ελληνιστικών ψηφιδωτών δαπέδων είναι απλό. Ακολουθεί μια πορεία από το εξωτερικό προς το εσωτερικό και περιλαμβάνει ένα ή περισσότερα πλαίσια, που περιβάλλουν μια επιφάνεια σχεδόν πάντα τετράγωνη, στο κέντρο της οποίας εικονίζεται μια κεντρική παράσταση, ιστορική ή όχι, η οποία αποτελεί και το κυρίαρχο στοιχείο της σύνθεσης. Όπως ήδη έχει παρατηρηθεί²³, μια ουσιαστική καινοτομία στα ψηφιδωτά της αυτοκρατορικής περιόδου είναι η αποκέντρωση της σύνθεσης, που πραγματοποιείται με δύο τρόπους: α) Με την επέκταση της κεντρικής παράστασης σε ολόκληρη την επιφάνεια του δαπέδου, όπως χαρακτηριστικά φαίνεται στα ψηφιδωτά με τεχνική μαύρο-άσπρο. Η διακόσμηση μπορεί να περιλαμβάνει παραστατικά θέματα, τα οποία δεν οργανώνονται γύρω από μια κεντρική παράσταση, αλλά είναι διάσπαρτα στην επιφάνεια του δαπέδου²⁴, ή να περιλαμβάνει διακοσμητικά θέματα, τα οποία επαναλαμβάνονται αόριστα σε ολόκληρη την επιφάνεια του δαπέδου, χωρίς ένα, έστω, κεντρικό σημείο να βρίσκεται σε προνομιούχο θέση²⁵. Χωρίς αμφιβολία αυτός ο τύπος σύνθεσης δέχεται άνετα διακοσμητικά στοιχεία αποκεντρωμένα, με παραστατικά θέματα ή όχι, και είναι βέβαιο ότι τυπολογικά αποτελεί μια ποικιλία στη σύνθεση της κεντρικής παράστασης, που ήδη είναι γνωστή στην ελληνιστική εποχή, και β) Με τη σύνθεση του σχεδίου σε πολλά τμήματα, όπου πολυάριθμες παραστάσεις, συχνά διαφορετικής μορφής, είναι διανεμημένες στην επιφάνεια του δαπέδου, χωρίς μια κεντρική παράσταση να δεσπόζει έναντι των άλλων. Έτσι το σχέδιο περιλαμβάνει πολλές σειρές παραστάσεων διαφορε-

22. Kl. Parlasca, *ό.π.*, σ. 368, pl. H.

23. Ph. Bruneau, *Tendances de la Mosaïque en Grèce à l'époque impériale*, Aufstieg und Niedergang der römischen Welt II, Principat 12:2- Kunst, Berlin - N. York 1981, σ. 329.

24. G. Becatti, *Scavi di ostia...*, pl. CXXIV-CXXXVI, CXLVIII.

25. G. Becatti, *ό.π.*, pl. XXXII,1.

τικής μορφής, και κάθε σειρά υιοθετεί γενικά το συνεχές της διακόσμησης με θέματα διαφορετικά, όπως π.χ. σκηνές μυθολογικές σε οκτάγωνα, πουλιά σε παραλληλόγραμμα²⁶, με αποτέλεσμα η σύνθεση να εμφανίζεται με μια οργάνωση εικονογραφική.

Τα τρία ψηφιδωτά της Βερούας —ως προς τη σύνθεση— μπορούν να ταξινομηθούν ως εξής: στο ψηφιδωτό των Λευκαδίων Ναούσης η κεντρική παράσταση επεκτείνεται σε ολόκληρη την επιφάνεια του δαπέδου. Αυτή η μορφή χρησιμοποιήθηκε στα ψηφιδωτά με τεχνική μαύρο-άσπρο και υιοθετήθηκε στην Ελλάδα περιστασιακά²⁷. Το κεντρικό θέμα στο ψηφιδωτό αυτό είναι οργανωμένο με τρόπο κεντρομόλο, και τα θέματα διατάσσονται γύρω από μια κεντρική παράσταση. Όμοιο —ως προς τη σύνθεση— παράδειγμα αποτελεί το ψηφιδωτό δάπεδο, που κοσμεί το βόρειο χώρο του λουτρού που αποκαλύφθηκε στο Νησί Αλεξανδρείας Ημαθίας²⁸. Το κεντρικό θέμα του ψηφιδωτού των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου με τα συνεχόμενα τετράγωνα, που περιβάλλονται από αλυσοειδή πλοχμό και κοσμούνται με θέματα διαφορετικά, καλύπτουν μια επιφάνεια αρχιτεκτονικά σχετικά επιμήκη και θυμίζουν ανάλογο ψηφιδωτό δάπεδο, που κοσμεί την οικία στο «Μπαλτανέτο» Ναούσης Ημαθίας²⁹. Συνθέσεις με κεντρικό θέμα συνεχόμενα τετράγωνα ή ορθογώνια, που περιβάλλουν παραστατικά θέματα, αντιπροσωπεύονται στην Ελλάδα των αυτοκρατορικών χρόνων με παραδείγματα από τη Θεσσαλονίκη³⁰, τη Θάσο³¹, τα Χανιά³² και τη Μυτιλήνη³³. Σε όλες αυτές τις περιπτώσεις, αν και ο αριθμός των συνεχόμενων τετραγώνων ή ορθογωνίων φαίνεται να δημιουργεί ένα σύστημα σύνθεσης μη κεντρικό, ωστόσο, τυπολογικά αυτός ο τύπος σύνθεσης αποτελεί μια αλλαγή στη σύνθεση της κεντρικής παράστασης, που είναι γνωστή και στην ελληνιστική εποχή. Το κεντρικό θέμα του ψηφιδωτού από το συνοικισμό Πανοράματος με την εγγεγραμμένη μέσα σε τετράγωνο «κουκουνάρα», που περιβάλλει μικρότερο κύκλο με πτηνό, ανήκει στην κατηγορία των κυκλικών συνθέσεων³⁴. Οι συνθέσεις αυτές αντιπροσωπεύονται στην Ελλάδα των αυτοκρατορικών χρόνων με παραδείγματα από

26. Kl. Parlasca, *Die roemischen Mosaiken...*, pl. 66.

27. Ό.π., σμμ. 12.

28. Α. Ανδρειωμένου, «Ανασκαφή ρωμαϊκού λουτρού παρά το Νησί Αλεξανδρείας», *ΠΑΕ* 1966, σ. 26, εικ. 1.

29. Φ. Πέτσας, «Ανασκαφαί Ναούσης», *ΠΑΕ* 1963, σ. 72, εικ. 6.

30. *B.C.H.*, 92 (1968) 905, fig. 8.

31. Y. Garlan, «Nouvelles mosaïques thasiennes», *B.C.H.* 89 (1965) 567-583.

32. Β. Θεοφανίδου, «Ψηφιδωτόν εν Χανίοις», *ΑΕ* (1945-1947) 37-46.

33. S. Charitonidis, L. Kahil, R. Ginouves, *Les Mosaïques de la maison du Menandre a Mytiline*, Berne 1970, σ. 10, fig. 1, pl. 9, 1.

34. Ph. Bruneau, ό.π., σ. 332.

την Αττική³⁵, την Κόρινθο³⁶, την Κεφαλλονιά³⁷, την Ήλιδα³⁸ και το Καστέλλι Κισσάμου Κρήτης³⁹. Στις δύο τελευταίες περιπτώσεις ο κυκλικός κάμπος είναι χωρισμένος σε τμήματα.

Η απόπειρα κατάταξης οδηγεί στη διαπίστωση ότι τα ψηφιδωτά, που εξετάζονται —ως προς τη σύνθεση— είναι συνθέσεις ελληνιστικών δαπέδων. Η τεχνική μαύρο-άσπρο, που χρησιμοποιείται στην παράσταση των Λευκαδίων, είναι βεβαιωμένη ελληνιστική τεχνική, γνωστή σε ψηφιδωτά της Δήλου⁴⁰, που διακοσμούνται με δελφίνια. Αν και ο τύπος σύνθεσης του ψηφιδωτού των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου δεν φαίνεται να αντιπροσωπεύεται ανάμεσα στους γνωστούς ελληνιστικούς, σχετικό παράδειγμα, ωστόσο, παρουσιάζει μια ελλιπή παραλλαγή με μορφή σύνθεσης σε δύο επίπεδα γειτονικά με ίδιο πλάτος αλλά με μήκος διαφορετικό⁴¹. Ο τύπος σύνθεσης του ψηφιδωτού από το συνοικισμό Πανοράματος έχει τον αντίστοιχο του ελληνιστικό και εκπροσωπείται με το φημισμένο ψηφιδωτό των δελφινιών στη Δήλο⁴².

Τα τρία ψηφιδωτά της Βεροίας έμειναν πιστά στις αρχές των ελληνιστικών συνθέσεων ή τουλάχιστον έτσι δείχνουν. Πράγματι από μια άποψη τυπολογική, τόσο ο τύπος σύνθεσης του ψηφιδωτού Λευκαδίων Ναούσης, όσο και ο τύπος του ψηφιδωτού των οδών Εδέσσης 13 και Μ. Αλεξάνδρου θα πρέπει να θεωρηθούν ως αναπτύξεις της αυθεντικής μορφής της κεντρικής παράστασης, που αποτελεί τον πυρήνα των ελληνιστικών συνθέσεων. Αλλά από την άποψη της δομής, χωρίς αμφιβολία, η επέκταση της κεντρικής παράστασης που παρουσιάζει το πρώτο ψηφιδωτό ή ο πολλαπλασιασμός των παραστάσεων που παρατηρείται στο δεύτερο, καταλήγουν σε μια αποκέντρωση που πλησιάζει το σύστημα σύνθεσης του ελληνικού αυτοκρατορικού ψηφιδωτού, του συστήματος δηλ. που αφομοιώθηκε σε άλλες επαρχίες της αυτοκρατορίας.

Τέλος η σύγκριση των διακοσμητικών θεμάτων των τριών ψηφιδωτών της Βεροίας με το θεματολόγιο των ψηφιδωτών της ελληνιστικής εποχής επιτρέπει μια διπλή διαπίστωση:

35. J. Travlos, *Pictorial Dictionary of Ancient Athens* (Londres 1971), σ. 385, fig. 499.

36. Ph. Bruneau, *ό.π.*, pl. II, d.

37. *B.C.H.*, 84 (1960) 729-730, fig. 2-3.

38. Γ. Παπαθανασόπουλος, «Ψηφιδωτών Απόλλωνος-Μουσών εις αρχαίαν Ήλιδα», *Ath. Ann. of Archaeol.* (1969) 15-19.

39. *B.C.H.* 94 (1970) 1162, fig. 597-600.

40. *EA Delos*, XXIX. «Les Mosaïques» (Paris 1972), σ. 270, n. 242, σ. 320, n. 351, σσ. 209-210, n. 166b.

41. *Delos*, σσ. 27-29· Chr. Linas, «Fouilles du Letoon de Xanthos (1970-1973)», *RA*, 1974, 2, σσ. 324-327.

42. *Delos*, σ. 235, n. 210.

1. Η προσήλωση των τριών ψηφιδωτών στην ελληνιστική παράδοση εκδηλώνεται με τη διατήρηση του προηγούμενου θεματολογίου, και

2. Σε όλες τις περιπτώσεις ο εμπλουτισμός του θεματολογίου τους είναι αναμφισβήτητος και επιχειρείται με δύο τρόπους: α) στο εσωτερικό της προηγούμενης θεματολογίας με την εμφάνιση νέων ζωγραφικών υποκειμένων, που είναι άγνωστα στην ελληνιστική εποχή, και β) με τη διεύρυνση του θεματολογίου.

ΑΝΤΩΝΙΟΣ ΠΕΤΚΟΣ

SUMMARY

A. Petkos, *The mosaic in Lefcadia of Naoussa with the technique «black-white» and the multicoloured mosaics of Veroia.*

The general characteristics (the drawings arrangement, the colours and the iconography) of the three mosaics of the imperial era discovered in Veroia give us the opportunity to study them.

For the maritime representation they have employed the technique «black-white». This mosaic is the first discovered in Lefcadia of Naoussa and is very rarely met in Greece. But it is known in the West and especially in Italy where the technique «black-white» was well developed during the 2 C. The other two mosaics discovered in No 13 Edessis street and in the quarter «Panorama» of Veroia, have common points with works of the Hellenistic period.

The three mosaics of Veroia, as far as the composition is concerned, are a synthesis of Hellenistic paving-stones. The comparison concerning the subject of the mosaics of the Hellenistic period allows us to record: the attachment to the Hellenistic tradition which is manifest with the conservation of the same subjects like previously in the Roman period.